

РЕЦЕНЗІЇ

DOI 10.32626/2309-2254.2019-29.281-283

Ярослав Калакура

НОВА СТОРІНКА В УКРАЇНСЬКОМУ ІСТОРИЧНОМУ ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВІ

**Копилов С., Паур І. Кам'янець-Подільський на поштових листівках
кінця ХІХ – початку ХХ ст.: історико-іконографічне дослідження.
Кам'янець-Подільський, 2019. 204 с.**

Вийшла у світ унікальна праця «Учителя і Учня» – Сергія Копилова та Ірини Паур, присвячена джерельному значенню історико-іконографічних пам'яток, зокрема поштових листівок, для дослідження історії славнозвісного Кам'янця-Подільського і України загалом. Будучи рецензентом цього видання, а свого часу офіційним опонентом на захисті дисертації п. Ірини, вважаю доцільним висловити публічно низку науково-прогностичних міркувань, які сформувалися ще в процесі ознайомлення з рукописом, подивитися на нього очима історіографа та джерелознавця з висоти сучасності і подальших перспектив означеного напрямку. До цього спонукало мене й те, що деякі читачі сприйняли книгу як суто регіонально-краєзнавчу і науково-популярну, не задумуючись над її джерелознавчим спрямуванням. Між тим, із джерелознавчого погляду – це знакова праця, написана з позицій соціокультурного, антропологічного та цивілізаційного осмислення рідкісних пам'яток іконографічного характеру кінця ХІХ – початку ХХ ст., що й надає їй загальноукраїнського значення.

Актуальність і наукове новаторство рецензованої праці зумовлюється як її джерелознавчим виміром, так і зосередженням уваги на зображальних джерелах з історії одного із найдавніших і найкрасивіших міст України – Кам'янця-Подільського. Науково-теоретичне і практичне значення дослідження органічно впливає із його задуму – з'ясувати сутність і специфіку такого різновиду зображальних джерел як іконографічні. Із великого масиву іконографічних свідчень автори взяли лише один, але надзвичайно важливий і вагомий сегмент – поштові видові листівки, тобто той, який все ще залишається найменш дослідженим у джерелознавстві. Справа в тому, що тривалий час листівки були, як правило, об'єктом приватного зацікавлення колекціонерів і окремих краєзнавців, і тільки з ХІХ ст. до них дедалі ширше почали звертатися представники західноєвропейської історичної науки. Українське джерелознавство в силу різних причин стало виявляти інтерес до дослідження цього важливого різновиду зображальних джерел здебільшого з другої половини ХХ ст., але

й за цей порівняно короткий період вже нагромаджено значний досвід, який дозволив виокремити спеціальну науково-історичну дисципліну – «історичну філокартію» (Л. Маркітан), покликану з'ясувати тенденції розвитку листівок, встановлювати їх походження та інформаційний потенціал, опрацьовувати методику пізнання і здобуття багатоканальної інформації, яка поряд із зображеннями доповнюється, зазвичай, відомостями про видавців та писемним текстом кореспондентів.

Аналізуючи в першому розділі історіографію і методологію проблеми, його джерельну базу, автори залучили широкий спектр джерелознавчих методів, зокрема історико-хронологічний, візуально-просопографічний, порівняльно-технологічний, текстологічний та інші, цілком справедливо віддали пріоритет у вивченні цього різновиду джерел німецьким, польським, французьким, а також окремим російським дослідникам. Тим не менше, своєю працею Сергій Копилов та Ірина Паур переконливо заявили і про процес формування української наукової школи філокартії, одним із провідних осередків якої став Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка.

Ключовий розділ монографії (другий) присвячений поштової листівці як соціокультурному явищу, його історії та інформаційному насиченню. Важливо зазначити, що до висвітлення цієї проблеми автори підійшли системно, з позицій антропологізму, зосередившись на двох аспектах: а) колективний портрет творців, художників і видавців листівок; б) людина як персонаж листівок і користувач. Листівка постає як феномен людського задуму, творчості і широкого застосування в соціокультурних комунікаціях. Особливо приємно, що мало не на кожній сторінці книги фігурують реальні люди, а атрибуція поштових листівок дозволила встановити час і місце їх походження, назвати творців та видавців, багатьох їх користувачів та адресатів. У праці названі такі визначні видавці листівок як В. Варгафтіт, В. Вінарський, М. Грейм, Р. Кноппінг, Д. Лахманович, М. Тшебінський та ін. Тут розглянуто й змістовне наповнення видових та інших листівок, виокремлено такий їх ракурс як фіксація повсякдення мешканців Кам'янця-Подільського, показано, що кореспонденційні бланки можна трактувати і як частину відомостей епістолярних джерел.

Не меншу цінність має третій розділ, присвячений класифікації та типологізації поштових листівок, аналізу їх інформаційного значення для дослідження історії забудови та архітектури Кам'янця-Подільського, вивчення етнічної та соціальної структури його населення. Не викликає заперечень запропонована авторами типологізація та класифікація листівок, у тому числі за хронологічним принципом, що дозволило виокремити найбільш характерні риси документальних пам'яток періоду з кінця ХІХ до 20-х рр. ХХ ст., а в його рамках часів Першої світової війни. Дуже важливо, що дослідники, аналізуючи джерельне значення листівок, вказали й такий його вимір як змістовне наповнення текстів та відомості про їх використання представниками різних соціальних, етнічних, вікових верств населення міста і за його межами. У цьому зв'язку особливу увагу приділено дослідженню серії поштівків М. Грейма

«Типи Поділля», яка відкриває додаткові можливості для з'ясування особливостей найбільш типових етнічних груп Поділля – українців, поляків, євреїв, росіян, німців, а також соціальних верств населення – містян, селян, інтелігенції, дворян, жebraків тощо.

Цілком виправданим є те, що мало не половину обсягу книги посіли додатки, насамперед скрупульозно і ґрунтовно опрацьовані численні зразки листівок, знайдених і відібраних з колекцій музеїв та приватних осіб Кам'яця-Подільського, Києва, Львова, Хмельницького, Санкт-Петербурга, Москви та інших міст. У більшості з них зафіксовані подільські типи людності, частково втрачені, на жаль, архітектурні ансамблі Кам'яця-Подільського, види його неповторних вулиць, фортеці, зображення адміністративних та культових споруд, дивовижних краєвидів Старого міста, Нового плану та передмістя. Значна частина з них носить українознавчу спрямованість. Особливу цінність мають ті листівки, на яких міститься зображення постаті Тараса Шевченка, який у своїй творчості про мальовничу Україну не оминув Поділля і Кам'яця-Подільського, в якому зупинявся під час подорожі 1846 рр., спілкувався з мешканцями міста і його околиць.

Належно оцінюючи працю С. Копилова та І. Паур, її наукове і просвітницьке значення, хочеться вірити, що вона знайде широкого читача, буде включена до списків рекомендованої літератури з української історії та джерелознавства. На жаль, авторам не вдалося уникнути деяких слабких місць і недоглядів. Не варто, на наш погляд, консервувати у сучасній науковій термінології такі поняття як «Правобережна Україна» замість «Правобережжя України», «допоміжні історичні дисципліни» замість «спеціальні», «зображувальне джерело» замість «зображальне» тощо. Однак, це дрібниці, що аж ніяк не затіняє високий науково-теоретичний рівень надзвичайно цікавої і корисної джерелознавчої праці, яка переконливо доводить невичерпний інформаційний потенціал видових та інших листівок як документів відповідної епохи, розкривають пізнавальну, комунікативну, просвітницьку, естетично-виховну та інші їх функції, котрі в сучасних умовах набувають нової форми, наповнюються новим змістом, трансформуються в електронно-технологічні засоби комунікації. Отже, книга С. Копилова та І. Паур започатковує важливий і перспективний напрям джерелознавчих досліджень в Україні і заслугоує високої оцінки.

Отримано: 01.07.2019